

STATEN, PRESSEN OCH INFORMATIONEN

Av redaktör RAGNAR EKMAN, Stockholm

FÖRHÅLLET mellan staten och pressen har under senare år blivit ett problem i alla länder, även i stater med demokratisk styrelse. Många samverkande omständigheter ha bidragit härtill, och det skulle förvisso ur allmän synpunkt vara värt en djupgående undersökning vad som skett i det som förefaller att ske. Här kan det endast bli fråga om några randanteckningar.

En tungt bidragande orsak till den förändrade uppfattningen om statens och pressens inbördes ställning utgör de auktoritärt styrda staternas politik på denna punkt. Den har inte kunnat undgå att sträcka sina verkningar även utanför dessa staters gränser. I totalitära länder betraktas pressen såsom en funktion av staten, och man försöker göra denna tolkning gällande även i fråga om länder och deras press, där den liberalistiska åsikten om tryckfriheten alltjämt är gällande. Det är naturligt, att man i sin tur på dessa håll värjer sig mot en sådan uppfattning och vill upprätthålla boskillnaden mellan statsmakten och pressen.

Det är emellertid icke den utrikespolitiska aspekten på pressen från statens sida, som ensam inverkat. Inrikespolitiskt har statens alltmera vidgade verksamhet på alla områden inneburit, att pressens betydelse stigit. Staten måste skaffa offentlighet åt sina åtgärder. Medborgarna måste hållas underrättade om statsingripandena. Denna utveckling begynte långt före krigsutbrottet, men vårt lands krigs- och krisförvaltning med dess omfattande och varje individ inbegripande ransoneringar o. s. v. påskyndade myndigheternas beroende av de allmänna kommunikationsmedlen. Huru mycket radion därvidlag än uppskattas såsom upplysningsfaktor, är det uppenbart, att pressen allt fortfarande är det viktigaste medlet för förbindelse med den stora allmänheten.

Ur principiell synpunkt måste det hävdas, att denna utveckling är synnerligen betydelsefull. En folkstyrelse, som bygger på medborgarnas medvetenhet om rikets styrelse, måste kunna hålla folket underrättat, den måste tillse att vilseledande framställningar korrigeras och att kunskaper om statens åtgöranden över huvud

taget meddelas. Kan man i dessa dagar med alla dess komplicerade statsingripanden påstå, att den enskilde medborgaren äger tillbörliga kunskaper om statsmakternas ekonomiska, sociala, kulturella och andra åtgärder? Frågan kan säkerligen utan vidare besvaras med nej.

Statsmakterna och myndigheterna ha varit medvetna om dessa brister. Man har sökt sig fram på olika vägar. De militära staberna ha inrättat sina presstjänstavdelningar, statens järnvägar ha tillsatt en pressombudsman, personalkonsulenter förekomma i olika sammanhang, i riksdagen föreligger motion om en social upplysningsbyrå etc. Såsom en av de utomordentliga förhållandena betingad institution inrättades statens informationsstyrelse, vars verksamhet, sedan den nu pågått några år, kan vara ganska lärorik att betrakta och eventuellt granska.

Det skulle vara en överdrift att säga, att statens informationsstyrelse blivit en populär inrättning, men det är uppenbart, att den blivit mera förståelsefullt uppfattad både av pressen och allmänheten, ju längre den hunnit verka. Om den från början tilldelats en självständigare ställning, en starkare personell utrustning och friare direktiv, skulle den säkerligen ha kunnat göra än bättre insatser. Mycket av det klander, som under dessa år kommit informationsstyrelsen till del, beror på att styrelsen i en hel del betydelsefulla fall kommit att fungera såsom en expeditiousapparat. Det har med andra ord varit fråga om »ställföreträdande lidande». Kritiken borde i realiteten ha drabbat andra organ, men informationsstyrelsen har med sitt namn fått kläda skott.

Detta kan bero på att den varit alltför passiv såväl inåt som utåt. Vad passiviteten inåt beträffar undandrar sig denna närmare bedömande, men det torde inte vara alltför felaktigt att hänföra även densamma i stora stycken till konstitutionella fel i styrelsens uppbyggnad. Passiviteten utåt torde sammanhänga med att myndigheter, som styrelsen har att företräda, icke velat lämna behövlige informationer, förrän tvånget från den allmänna opinionen blivit för starkt. Informationsstyrelsens »mörklägningsuppgifter» ha självfallet starkt bidragit till impopulariteten och bristen på förståelse. Då styrelsen i åtskilliga fall äntligen haft kommunikéer att komma med, ha dessa vid upprepade tillfällen varit så formulerade, att ytterligare kommunikéer påfordrats. Över huvud taget kan man utan överdrift säga, att statens informationsverksamhet till allmänheten varit valhant skött.

Det kan här inte vara fråga om att vidlyftigare gå in på den kritik, som informationsstyrelsen bestått i en under riksdagens behandling varande motion. Det kan räcka med att fästa uppmärksamheten på att informationsstyrelsens tidskrift »Från departement och nämnder» fyllt en väsentlig uppgift och att likaså de för cirkulation inom ämbetsverk m. m. verkställda pressklippen ur utrikes- och inrikesdebatten i svensk press varit av stort värde. Folkberedskapen synes också ha fungerat tämligen väl och den »aktiva hushållningen» lär säkerligen inte vara utan sina förtjänster. En del av denna information, som tillkommit under krisförhållandenas nödvändigheter, torde vara behöflig även sedan normalare förhållanden inträtt; det mesta kan nog saklöst undvaras.

Det har också hänt åtskilligt med pressen under senaste decennium. En stor stockholmstidning, som för tio år sedan distribuerade i runt tal 45 milj. exemplar årligen, utgår nu i 65 milj. distribuerade exemplar. Denna väldiga ökning av kvantiteten har delvis skett på bekostnad av kvaliteten. Den väldiga läsekretsen har andra intressen än den mera begränsade. Tidningarna ha måst akta sig för att bli »tråkiga». Innehållet har därför lätats upp. Den tyngre texten — och dit hör riksdagsreferat, debatt om sakkunnigbetänkanden etc. — har fått maka åt sig. Nu tillkommer sedan några år tillbaka ett mäktigt utrikesmaterial, som med nödvändighet måste beredas sitt stora utrymme. Det paradoxala förhållande har inträtt, att ju mera statsverksamheten kommit att lägga sig i den enskilde medborgarens handel och vandel, desto sparsammare har dagspressen blivit att informera och upplysa allmänheten om dessa ting.

Ersättningen har måst sökas i en tidskriftsflora av enormt omfång. Det finns inte någon statistik över antalet facktidningar och fack- eller organisationstidskrifter i detta land, men det utgör varje månad en imponerande hög. Varje yrkesgrupp har sitt organ, varje liten tjänstemannagrupp sitt. I stort sett äro de för sina ändamål hyggligt skötta. Men vilka informationer lämna de? Det är naturligt, att de i främsta rummet företräda särintressena och kämpa för dessa med näbbar och klor. Läsprocenten torde inte vara över hövan stor. Många av dessa facktidningar bli knappast öppnade av sina adressater, vilka däremot som regel studera sina dagstidningar tämligen flitigt.

Man kan beklaga, att statsverksamheten brett ut sig så mycket, att den enskilde medborgaren inte medhinner att få ett grepp

om vad som händer. Det inträder emellertid ett både för staten och medborgaren ohållbart tillstånd, om de i längden skola arbeta utan erforderlig kontakt med varandra. Denna kontakt må ta formen av förtroende eller opposition — den måste likväl finnas. I en motion vid årets riksdag har professor Herlitz på tal om den statliga bidragskontrollen framhåvt allmänna opinionens betydelse såsom kontrollorgan. Om denna kontroll skall kunna fungera, är det ett ofrånkomligt villkor, att allmänna opinionen förstår reagera, d. v. s. är underrättad om vad som sker. Det finns all anledning förvänta, att statens ingripanden efter fredsutbrottet eller krigsslutet icke bli färre än vad de för närvarande äro, åtminstone under den första tiden. Att så mycket som möjligt av kristidsförvaltningen måste bringas att försvinna så snart som möjligt måste likväl vara en ledande princip för våra statsmakter. Den saken skall såsom axiomatisk inte beröras här.

Den tankegång och den utveckling, som ovan skisserats, leder emellertid till den slutsatsen, att det både från statens och allmänhetens sida måste kvarstå ett informationsbehov även efter den kristid, som nu råder. De nyss nämnda pressklippen från informationsstyrelsen och »Från departement och nämnder» torde kunna betecknas såsom åtgärder, som ådagalagt sitt fortsatta existensberättigande. Problemet är dock större. Det kan behövas ett dubbelsidigt verkande informationsorgan med möjligheter och resurser att upplysa såväl de styrande som de styrda. Schematiskt skulle detta kunna karakteriseras såsom en den allmänna opinionens ombudsman till tjänst både för institutioner och enskilda. Justitie- och militieombudsmännen fylla var och en på sina poster betydelsefulla funktioner. Utanför deras kompetensområden existerar det emellertid ett stort fält av icke-politisk karaktär, som för närvarande är lämnat utan tillsyn av liknande slag. Jämförelsen får emellertid icke pressas. Det bör kanske också i passas, att ett dylikt informationsorgan icke bör tänkas såsom en åskledare för myndigheter och allmänhet. Det är fullt tillräckligt med ett smidigt, självständigt och aktivt informationsorgan, som kan meddela och förmedla behövliga upplysningar åt olika håll och som håller en vaken utsyn över den allmänna debatten. Därigenom skulle man kanske kunna reducera det behov av press- och propagandatjänster, som gjort sig gällande inom olika myndigheter och ämbetsverk och som på ett och annat håll redan börjat fyllas.